

Madarász Imre

POLITIKA, POLÉMIA, „POLITECNICO” ELIO VITTORINI FELVILÁGOSODÁS ÉS TOGLIATTI KÖZÖTT

Az „Il Politecnico” folyóirat sorsát megpecsételő *Politecnico-vita* nem csak Elio Vittorini életpályáján és életművében játszott fontos szerepet. Önmagán túlmutató tanulságai sem csupán a második világháború utáni olasz kultúra és politika kapcsolatainak szempontjából méltóak a figyelemre. Egybevetésük a korabeli magyar kultúrpolitika jelenségeivel, polémiáival mind a hasonlóságok, mind a különbségek tekintetében érdekes lehet. Kivált a mai magyar italianistáknak, akiknek számot kell vetniük elődeik e témakörben rájuk maradt hagyatékával, sok mindent újraolvasva, újragondolva, kritikai revízió alá vetve. Ehhez kíván adalékokkal szolgálni a jelen írás.

A Vittorini főszerkesztésében és az Einaudi kiadásában 1945 szeptembere és 1947 decembere között először hetente (*settimanale*), majd havonta (*mensile*), végül még ritkábban (*rivista*) megjelenő „Il Politecnico” nevét Carlo Cattaneo hasonló című periodikumától vette. Az első „Politecnico” 1839 és 1844, illetve 1859 és 1868 között látott napvilágot: a *Risorgimento* és a romantika korában következetesen vállalta fel és folytatta a felvilágosodás örökségét, konkrétan a milánói „Il Caffè” enciklopédikus *fényterjesztő* munkáját, egyebek között összekötőként vagy közvetítőként irodalom és tudomány, humán- és reál-diszciplínák, társadalom- és természettudományok között.¹

Az *illuministák* szabad és kritikus, antidogmatikus és tekintélyellenes szellemisége a fasiszta diktatúra utáni olasz értelmiség számára úgyszólván természetes példát, szükségszerű modellt jelentett, visszatalálást a dantei „igaz” és „egyenest útra”, visszatérést *ad fontes*, a „tiszta forrásokhoz”. Ezért csatlakoztak a „Politecnico”-hoz olyan nagyságrendű személyiségek, mint Italo Calvino, Vitaliano Brancati, Massimo Bontempelli...

A honi hagyományok mellett hatott még a „Politecnico”-ra – mely „vigyázó szemeit” épp az *Illuminismo* hatására „vetette Párizsra” – Jean-Paul Sartre folyóirata, a „Les Temps Modernes” is (lásd alcímében a *cultura contemporanea* ki-fejezést). Ez viszont már kettős, ellentmondásos hatás volt, hiszen az akkoriban

¹ Vö. MADARÁSZ Imre, *Folyóiratoknak tiszta forrásánál. A kulturális újságírás eredete Itáliában*, in MADARÁSZ Imre, „Örök megújulások”. Születés, újjászületés, feltámadás az olasz irodalomban, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2003, 111–135.

„az értelmiségiek jelképévé vált” – hívei és ellenfelei (az utóbbiak között maga De Gaulle) által egyenesen Voltaire-hez hasonlított – Sartre ideológiájában harcolt és keveredett (olykor már-már skizofrén módon) az egzisztencialista-individualista szabadságeszme és a kommunista-társutas *elkötelezettség*.²

Végzetesnek a „Politecnico”-ra az Olasz Kommunista Párt befolyása és Vittorini-nek Palmiro Togliattival, az OKP főtitkárával való nézetkülönbsége és konfliktusa bizonyult. Sztálin legjobb olasz tanítványa („*il Migliore*”) – aki néhány esztendővel korábban, Komintern-titkárként koncepciós perekben tevéleges bűnrészességet vállalt – kultúrpolitikai-művészettörténeti téren is *tökéletes sztálinistaként* zsdánovi nézeteket vallott³: a tudományt, a művészetet, az irodalmat a *Párt Atya* (*Padre Partito*) szolgálólányának tekintette és nem tűrte az elhajlást, a különutasságot, a liberalizmust, azt, ha egy elvtárs vagy társutas – a felvilágosodás kanti imperatívuszának megfelelően – „*a maga fejével mer gondolkodni*”. Ezért lehetett vádpont a „Politecnico” ellen, hogy a felvilágosodás követője, abban a híres-hírheft polémiában, amely 1946-ban részben a totálisan pártszerű „Rinascita”, részben maga a Vittorini-folyóirat hasábjain zajlott, és az utóbbi megszűnéséhez vezetett.

Amikor Mario Alicata a „Rinascita” (5-6.) 1946. júniusi számában azzal vádolta meg „Vittorinit és társait” (vagy elvtársait: „*compagni*”), hogy *abból az aufklérista (illuministico) alapvetésből indultak ki, hogy informálniuk kell az olasz olvasót megannyi irodalmi, tudományos és történelmi jelenség komplexumáról*, azt híván, hogy *az informálás egyet jelent a neveléssel*⁴ – a toll Alicatáé volt, ám a hang és főleg a gondolat Togliattié. Ezután a „Politecnico” 1946. szeptemberi-decemberi (33-34.) összevont számában a hang, a szöveg is nyíltan a pártvezéré lett, ahogyan nyíltan vádpontként fogalmazódott meg bírálatában a „Politecnico” *különös törekvése egy enciklopédikus kultúrára*⁵. Olyannyira enciklopédikusra, hogy abba – mint Vittorini az 1. számban közzétett programadó beköszöntőjéből kiderült – belefért Plátón és Jézus Krisztus is: *Igen: Krisztus*⁶.

Mint ha ez nem lett volna elég – sőt sok is – Togliattinak, Vittorini azzal tetézte „bűneit”, hogy vitába mert szállni a „*Legjobbal*”. Válaszcikkében – a „Politecnico” 35. számában – az író-főszerkesztő odáig ment, hogy leírta, ő nem olyan tollforgató, aki „*a forradalom dudáját fújja*” (*suona il piffero della rivoluzione*) – vagyis aki párt-sorkatonaként beáll az egyenruhás-egyhangú kórusba – és a tizen-

² Vö. Annie COHEN-SOLAL, *Sartre 1905–1980*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2001, 665., 682.; Bernard Henri LÉVY, *Il secolo di Sartre*, Milano, Il Saggiatore, 2004, 341–373.; MADARÁSZ Imre, '68 Sartre, „PoLiSz”, 119., 2008. november, 14–15.

³ Vö. Giancarlo LEHNER – Francesco BIGAZZI, *La tragedia dei comunisti italiani. Le vittime del Pci in Unione Sovietica*, Milano, Mondadori, 2007, 83., 163–164.; Giorgio BOCCA, *Palmiro Togliatti*, Milano, Mondadori, 1991, 236–262.; MADARÁSZ Imre, *Sztálin legjobb olasz tanítványa*, „Klió”, 2008/4, 142–144.

⁴ Salvatore GUGLIELMINO, *Guida al Novecento*, Milano, Principato, 1978, I./289.

⁵ Uo., II./563.

⁶ Uo., II./560.; Elio VITTORINI, *Diario in pubblico*, Milano, Bompiani, 1976, 211.

nyolcadik–tizenkilencedik századból vett példákkal illusztrálta, hogy egy haladó szellemű költő nem feltétlenül jobb poéta egy kevésbé progresszívnál⁷. Paradox módon a közös ellenség, az *obskurantizmus* emlegetése⁸ is csak azt igazolhatta Togliatti szemében, hogy az *aufklérizmus* vádpontja megalapozott.

Vittorini bátorsága a mából nézvést a tisztesség, a becsület és a méltóság minimumának tűnhet. Akkortájt sem láthattak a (kommunista) párton kívüliek áthidalhatatlan szakadékot, átbeszélhetetlen távolságot közte és a pártvezető között. Hiszen Vittorini is bírálta a *polgári* irodalmat mint *válságirodalmat* (*letteratura della crisi*), klasszikusait azért és annyiban fogadta el és be, amiért és amennyiben a polgárság *önkritikáját* (*autocritica*) és a polgári lét *szégyenét* (*vergogna*) és *kétségbeesését* (*disperazione*) fejezik ki művészien⁹. Még azt is le tudta írni (véltőleg nem könnyen) a tegezve megszólított Togliattinak: *elfogadom kritikáidat és Alicata kritikáinak jó részét is*. Azonban hozzá merte fűzni ugyanazon mondatban, folytatásképp: *de nem fogadom el a tisztán politikai kritériumot...*¹⁰. Az elkötelezett irodalmat tehát elfogadta, a pártköltészetet nem. Togliattinak ez kevés volt. Az viszont több a soknál, valóságos botránykö, hogy Vittorini az *átpolitizált, befolyásolási eszközzé tett kultúráról* (*cultura politicizzata, ridotta a strumento di influenza*) azt állította, hogy *még a cselekvés szempontjából sem hasznos, annak csakis az autonóm kultúra* tekinthető, a szovjet pártlírát pedig *árkádiának* (*arcadia*) nevezte – mely *árkádiát, a nagyobb Settecento, az illuministák* nyomdokaiba lépve, az *obskurantizmussal, az őszintétlenséggel, a kiszikkadtsággal az élettelenséggel, a nivósüllyedéssel, a teljes leállással* rokonította – és kijelentette: *a forradalmár írónak, aki a mi pártunkban küzd, el kell utasítania a Szovjetunió esztétikai tendenciáit...*¹¹. Kimondatott a legfőbb eretnokség, a *szovjetellenesség* blaszfémiaja – és kimondatott a szentencia is. Ezért vonta meg anyagi és erkölcsi támogatását a togliattianus-sztálinista OKP a „Politecnico”-tól, halálra ítélve az eretnek folyóiratot.

Ez a folyóirat-kivégzés persze nem jelentett máglyahalált: a *polgári* demokratikus Olaszországban agyonlövést, lágert, gulágot, Szibériát, börtönt sem, ellentétben az *ideológiai hazával*, a Nagy Testvér(párt) birodalmával. Olyan fenyegetést sem, mint nálunk a Déry- vagy a Lukács-vita. Még igazi – kikerülhetetlen – cenzúrát, elhallgattatást sem, s azt a *hallgatást* sem vonta maga után, amely Márai szerint „*egyike a szabadságjogoknak*”¹², s a magyar írónak vágyálom volt, szemben a szervilisen dicsőítő kórusénekkel.

Vittorininak még négy év kellett ahhoz, hogy kilépjen az OKP-ből (*a mi pártunkból*); de ő legalább nem várt 1956-ig, amikor Togliatti nem egyszerűen helyeselte

⁷ Vö.: Salvatore GUGLIELMINO, *id. mű*, II./566.; Elio VITTORINI, *id. mű*, 303.

⁸ Vö. Salvatore GUGLIELMINO, *id. mű*, II./565.; Elio VITTORINI, *id. mű*, 300.

⁹ Vö. Salvatore GUGLIELMINO, *id. mű*, II./567.

¹⁰ *Uo.*, II./565.

¹¹ *Uo.*, II./565., 568.; Elio VITTORINI, *id. mű*, 298., 300., 302.

¹² MÁRAI Sándor, *Föld, Föld!...*, Budapest, Helikon, 2006, 249.

a magyar forradalom vérbefojtását, de egyenesen támogatta, s *egy pohár borral* meg is ünnepelte Nagy Imréék kivégzését¹³. Aztán az író 1959-ben – az '56-ban kilépett Italo Calvinóval közösen – megalapította új folyóiratát, az „Il Menabò”-t. Elio Vittorini nem volt képes és nem is kényszerült arra, nem süllyedt odáig, hogy „a síkság elefántjaként” a Himaláján „ugráló nyulacskát” szolgálja¹⁴.

BIBLIOGRÁFIA

- BOCCA, Giorgio, *Palmiro Togliatti*, Milano, Mondadori, 1991.
COHEN-SOLAL, Annie, *Sartre 1905–1980*, Budapest, Európa, 2001.
GUGLIELMINO, Salvatore, *Guida al Novecento*, I-II. köt., Milano, Principato, 1978.
LEHNER, Giancarlo – BIGAZZI, Francesco, *La tragedia dei comunisti italiani. Le vittime del Pci in Unione Sovietica*, Milano, Mondadori, 2007.
LÉVY, Bernard Henri, *Il secolo di Sartre*, Milano, Il Saggiatore, 2004.
LUKÁCS György, *Magyar irodalom – magyar kultúra*, Budapest, Gondolat, 1970.
MADARÁSZ Imre, *Folyóiratoknak tiszta forrásánál. A kulturális újságírás eredete Itáliában*, in Uő, „Örök megújulások”. Születés, újjászületés, feltámadás az olasz irodalomban, Budapest, Hungarovox, 2003, 111–135.
MADARÁSZ Imre, '68 Sartre, „PoLíSz”, 119., 2008. november, 14–15.
MADARÁSZ Imre, *Sztálin legjobb olasz tanítványa*, „Klió”, 2008/4., 142–144.
MÁRAI Sándor, *Föld, Föld!...*, Budapest, Helikon, 2006.
VITTORINI, Elio, *Diario in pubblico*, Milano, Bompiani, 1976.

¹³ Vö. Giancarlo LEHNER - Francesco BIGAZZI, *id. mű*, 176.

¹⁴ Vö. LUKÁCS György, *Magyar irodalom – magyar kultúra*, Budapest, Gondolat, 1970, 541.